

Gönderim Tarihi : 12.09.2023

Kabul Tarihi : 26.12.2023

DOI: 10.5281/zenodo.10439817

Öğretmen Adaylarının Çocukların Dijital İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Adli ve İdari Yönden Görüşleri

Özet

Teknolojinin gelişmesiyle dijital dünyaya olan ilgi artmıştır. Çocuklarda dijital dünyaya fazlasıyla ilgi göstermektedirler. Çocuklar gerçek kimliklerinden önce sanal kimliklere bürünmekte ve daha doğmadan dijital ayak izine sahip olmaktadır. Araştırma, öğretmen adaylarının ilkokul öğrencilerini dijital istismara karşı adli/idari koruma yolları hakkındaki görüşlerini almayı amaçlamıştır. Araştırma 2021-22 akademik döneminde bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören 11 sınıf öğretmeni adayını kapsamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Örneklem türlerinden ise ölçüt örneklem tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri, yine araştırmacı tarafından geliştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmış ve içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; öğretmen adayları ilkokul öğrencisinin yaşadığı herhangi bir dijital istismarı aile ve okul idaresine bildirme çabası içinde olacakları, hangi kurumlara başvuracaklarını ve başvuru yapma sürecinde izleyecekleri yolu tam olarak bilmedikleri, şikâyete konu olan istismar ile ilgili verileri yönetmekte bilgi eksiklikleri olduğunu belirtmişlerdir. Bu kapsamda öğretmen adaylarının çocuklara yönelik dijital istismar ve ihmale karşı eğitim almaları, istismar belirtilerini anlayabilmeleri, bildirim yükümlülüğünün önemini ve şikâyet sürecinin yönetimini hizmet öncesi eğitimde öğrenmelidirler. Öğretmen eğitim programlarına dijital öğretmenlik ve dijital risklere karşı müdahale yaklaşımları gibi seçmeli dersler konarak, çocukları istismardan korumaya yönelik sistematik eğitimler verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Dijital dünya, dijital istismar, öğretmen adayları

Mehmet GÖKCE*

Preservice Teachers' Insights on Child Protection Against Digital Abuse regarding Judicial and Administrative Perspectives

Abstract

With the advancement of technology, there has been a surge in fascination towards the digital realm. Children show great interest in the digital world. Children take on virtual identities before their real identities and have a digital footprint before they are born. The research aimed to obtain the opinions of pre-service teachers about the ways of judicial/administrative protection of primary school students against digital abuse. The research covers 11 pre-service primary school teachers studying at the Faculty of Education of a state university in the 2021-22 academic term. Case study design, one of the qualitative research methods, was used in the study. Among the sampling types, it was carried out with the criterion sampling technique. The research data were collected through a semi-structured interview form developed by the researcher and analysed by content analysis. According to the results of the research, pre-service teachers stated that they would make an effort to report any digital abuse experienced by a primary school student to the family and school administration, that they did not know exactly which institutions to apply to and the way to follow in the application process, and that they lacked knowledge in managing the data related to the abuse subject to the complaint. In this context, pre-service teachers should be trained against digital abuse and neglect against children, understand the signs of abuse, and learn the importance of the obligation to report and the management of the complaint process in pre-service education. Elective courses such as digital teaching and intervention approaches against digital risks should be included in teacher education programmes, and systematic training should be provided to protect children from abuse.

Keywords: Digital world, digital abuse, pre-service

Giriş

Dijitalleşme her geçen gün yaşamı yakından etkilemekte ve insanlığı dönüşüme uğratmaktadır. Geleceğin kaçınılmaz bir olgusu olan dijitalleşme insanların gerçek kimliklerinden önce dijital kimliklere büründükleri bir süreçtir. İnsanoğlu saniyeler içinde bilgilere eriştiği, sanal gerçeklikle yakından etkileştiği, dünyayı farklı anlamlandırıp kavradığı dijital dünyada pek çok ihtiyacına çözüm aramaktadır. Dijital dünyada çocuk yetiştirmek ve çocuğun gerçek dünyaya uyum sağlamasına çalışmak gitgide daha zor olmaktadır. Dijital dünyada doğan çocuklar, yetişkinlere kıyasla teknolojiye daha kolay uyum sağlamaktadırlar ancak dijital dünyanın risklerine de daha açık hale gelmektedirler (Devrani, 2021; İdris, 2017; Kaya, 2021:84). Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2021 yılı Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre; 6-15 yaş çocuklarda internet kullanımı %82,7 olmuş, düzenli internet kullanımı artmıştır. Düzenli internet kullanan çocukların %31,3'ü sosyal medyayı günde ortalama 3 saat kullanmıştır. Yine çocukların %64,4'ü akıllı telefon kullanmış, %97,9'u akıllı telefonunu düzenli olarak her gün veya haftada en az bir defa kullandığını belirtmiştir. Bilgisayar, akıllı telefon, tablet, oyun konsolu vb. teknolojik ürünlerden en az birini kullandığını belirten çocukların oranı %66,6 olmuştur. Hemen her gün veya haftada en az bir defa dijital oyun oynayan çocukların oranı ise %94,7'dir (TUİK, 2021). Pandemi gibi zorunlu hallerde de teknolojik iletişim artmış, dijital teknolojiler eğitimde daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Web 2 araçları, yapay zekalar, biyometri, akıllı kartlar, blok zinciri, bulut bilişimi, post-panoptik gözetim aygıtı, e-içerikler, sanal gerçeklik teknolojileri, mobil cihaz teknolojileri, giyilebilir teknolojiler, dijital medya ve sosyal medya eğitimde daha çok kullanılır olmuştur. *We are social* grubunun 2021 verilerini içeren raporuna göre; dünya genelinde insanların günlük ortalama yedi saatini internette geçirdikleri, internet erişiminin %96,2'sinin mobil telefonlar aracılığı ile yaptıkları, "google.com", "youtube.com" ve "facebook.com" gibi paylaşım sitelerini daha çok ziyaret ettikleri belirtilmiştir (Branding Türkiye, 2021). Teknolojinin yoğun şekilde kullanılması, elektronik uyarılarla fazla uyarılar, sosyal medya takipçiliği, oyun bağımlılıkları, internette eğlenme amaçlı vakit geçirme, vb. özellikle çocukları dijital risklerle karşı karşıya bırakmıştır. Günümüzde dijital dünyanın çocuklara ne yaptığı değil, çocukların dijital dünyada ne yaptığı ön planı çıkmıştır. Değişen tüketim alışkanlıkları, dijital dünyayı vakit geçirmek, eğlenmek, iletişim kurmak, takdir edilmek, beğenilmek gibi farklı doyum araçları olarak kullanan çocukların dijital dünyadaki risklere, ne yazık ki, maruz kaldığı görülmektedir. Belki de asıl sorun dijitalleşen dünyada insan olmanın anlamı ve gerçek ile sanal dünya ilişkisinin nasıl kurulacağıdır (Çalapkulu, ve Alp, 2020:133; Gürova, 2021:69; Marangoz ve Özen, 2021:58; Nalbantoğlu, 2021: 15; Özdemir, 2020:83).

Ebeveynler çocuklarını internet kullanımı konusunda eğitmeli, net sınırlar koymalı ve dijital cihazlarda gezinme konusunda onlara rehberlik etmelidir. Dijital etkileşimi gerçek dünyadaki sosyal ve fiziksel faaliyetlerle dengelemek de çok önemlidir. Ebeveyn kontrolü gerekli olsa da, çocuklara dijital dünyayı keşfetme ve öğrenme özgürlüğü tanınmalı, yapıcı etkileşimler teşvik edilmeli ve riskler en aza indirilmelidir (Gedik, 2023). Diğer taraftan çocukların gelişmesi ve yetişmesinde rolü olan bütün yetişkinlerin özellikle ebeveynlerin ve öğretmenlerin dünyadaki dijitalleşme hedeflerine yönelirken olanakları ve riskleri yönetebilmeleri gerekmektedir. Bu yönetim, bu risklerin farkında olma, dijital okuryazarlıklara sahip olma ve ideal dijital ebeveyn veya öğretmen olma nitelikleri ile gerçekleşecektir. Dijital dünyadaki riskler, çocuklara çok daha fazla zarar verir. Çünkü çocuk; başkasının bakımına ve korumasına ihtiyaç duyan ve bu nedenle bir yetişkine (öncelikle ebeveyn, sonrasında öğretmen) bağımlı olan ve henüz kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek olgunluğa erişmemiş kişidir. Dijitalleşme tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Özellikle çocuklar küçük yaşlardan itibaren yoğun bir teknolojik uyarana maruz kalmakta ve çok çeşitli teknolojik ürünleri kullanarak fazlaca dijital deneyime sahip olmaktadır. Bu durum çocukluğun kendisini olumlu veya olumsuz olarak etkilemektedir. Özellikle dijital dünya riskleri karşısında çoğu zaman çaresiz bırakılmaktadır. Bu riskler, genel olarak, içerik riskleri, iletişim riskleri ve ticari riskler olarak gruplanmaktadır. Daha özelden ise sağlık sorunları, yasa dışı içerik riskleri, siber suçlar, veri ihlalleri, zorbalıklar, bağımlılıklar, şiddet, istismar, kişisel bilgilerin sömürülmesi, bilgi güvenliği, temas riskleri, telif hakkı ihlali, çevrimiçi dolandırıcılık, taciz, zararlı tavsiyeler, temas riski,

takip, bilinçsiz harcamalar, pedofili, zararlı (kışkırtıcı, yanıltıcı) içerik, yasadışı faaliyetler, kendine zarar verme, kötü örnek olma, subliminal mesajlı bilgisayar oyunları, mahremiyet ihlali, hak gaspı, reklam ve ticari ikna olarak sıralanabilir (Sağır vd, 2019: 61; Sırakaya ve Seferoğlu, 2018; Ünal ve Yıldız, 2020:204). Çocukların dijital dünyada özgürleşirken nasıl korunacakları da ayrı bir sorun olmaktadır. Dijital teknolojilerin kullanılması bütün dünya vatandaşlarının eşit hak ve sorumluluklarına sahip dijital vatandaşlar olabileceğini göstermektedir. Bilgi teknolojileri ve iletişim kurumu (BTK) dijital dünyanın bilinçli ve güvenli kullanımı için birçok çalışma yapmakta sorunlu/yanlış kullanımlara dikkati çekmektedir. Dijital dünyayı sorunlu bir şekilde kullananlar, bilinçsizce zamanlarını harcamakta ve riskleri peşinen göz ardı etmektedirler. Dijital vatandaş olabilmek olarak nitelendirilen süreçte olası risklerin azaltılması için, dijital erişim kaynakları, güvenli sayfalar bilgisi, temas riski olmayan güvenli kişilerle iletişim, doğru bilgi doğru erişim ile ifade edilen dijital okuryazarlık, dil ve davranışları kapsayan dijital etik, dijital hak ve sorumluluklar, dijital sağlık, dijital güvenlik ve dijital kanunların bilinmesi gerekmektedir. Özellikle dijital kanun dijital her vatandaşın dikkat etmesi gereken adli/idari kuralları bilmesi, sanal ve gerçek dünyada suç olabilecek her türlü davranış bilinci kazanması ve dijital dünyada suç olabilecek işleyişleri ilgili mercilere şikâyet yollarını bilmesi anlamına gelmektedir (Çubukçu ve Bayzan, 2013:161).

Çocuklar dijital dünyanın risklerine karşı farklı kurum ve kanunlarla korunmaktadırlar. Örneğin BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuk hakları ile ilgili olarak yapılan hukuki düzenlemelerde çocuğun yüksek yararı göz önüne alınması yönünde düzenlemeler yapmaktadır. Yine Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) dünyada çocuk hakları ile ilgili çalışmalar yapmakta, çocukların eğitime erişimlerini kolaylaştırmak ve onları daha iyi yaşam koşullarına ulaştırmak için dünyanın birçok ülkesinde çeşitli kurumlarla ortak iş birlikleri gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte evrensel insan hakları yasalarına paralel olarak birçok yasada çocuk haklarına ilişkin özel düzenlemelere rastlamak mümkündür. Örneğin Türk Medeni Kanunu'nun 346. 347. ve 348. maddeleri ile çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ön plana çıkartılmıştır. Yine 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile risk altındaki çocukların korunmaları için gerekli güvenlik önlemleri sıralanmaktadır. Bu önlemlerin başında çocuk ve aile sorunları ile çocuk hukuku ve çocuk suçluluğunun önlenmesi alanlarında çalışacak sosyal çalışma görevlilerinin görevlerini çocuk lehine yapılmış düzenlemeler gelmektedir. Türk Ceza Kanunu (TCK), çocuklar ile ilgili maddelerin yer aldığı bir diğer önemli yasadır. Yine aynı kanunda çocuğun ceza sorumluluğunun başladığı yaş sınırı 12 olarak belirlenmiştir. Anayasa'nın 20. maddesi de, "Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar" ifadelerine yer vererek, kişisel verilerin korunması ile ilgili esas ve usulleri belirlemiştir. Yine 2016 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren Kişisel Verilerin Korunması Kanunu da "Kişisel verilerin işlenmesinde başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kişisel verileri işleyen usul ve esasları düzenlemeyi amaçlamaktadır (Güngör, 2021:3). Örneğin, İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan insan haklarını ve temel özgürlüklerini güvence altına almakla ilgili yükümlülüklerde özellikle çocukların dijital dünyadan azami ölçüde yararlanabilmeleri, siber suçlardan korunma, özel hayatın korunması ve kişisel verilerin korunması haklarının savunulmasıyla ilgili olarak kararlar alınmıştır. Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nde de ailelerin çocukların ruhsal ve bedensel sağlıklarını zora sokacak riskler konusunda bilgilendirilmeleri gerektiğine değinilmiştir. Çocuk hakları sözleşmesinde de, çocuk haklarının özellikle dijital ortamında daha kolay ihlal edilebileceğini, komitenin bundan ciddi anlamda kaygı duyduğunu ve devletlerin gerekli teknolojik alt yapılarını bu durumlarla mücadeleye yönelik geliştirmeleri gerektiğini belirterek devletlere çeşitli yükümlülükler yüklemiştir. AİHM, çocuklara ilişkin temel değerlerin ve özel yaşamın çok önemli yanlarını tehlikeye atan ciddi eylemlere karşı etkili ceza hukuku maddeleri ve soruşturmalarının gerekli olduğu görüşüne varmıştır. Avrupa Birliği Siber Suçlar Sözleşmesi'nde çocuklara yönelik bilişim suçlarına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. 18.10.1982 tarih ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın "ailenin korunması ve çocuk hakları" başlıklı 41'nci maddesinde devlete, çocukların her çeşit istismara

karşı korunması konusunda pozitif yükümlülük yüklemiştir. Türk Medeni Kanunu'nda (24.madde) mahremiyete yönelik unsurlar, TCK'da (134., 135., 136., 137. Maddeleri) özel hayat ve mahremiyet konusu ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır (Barkuş ve Koç, 2019: 36; Çalışkan, 2019; Eroğlu, 2018:135, Karaduman, 2019:694).

Çalışmanın önemi

Bu çalışma, dijital çağda çocukların kişisel verilerinin korunması ve siber istismar gibi alışılmadık suç türlerine ilişkin kamu bilincinin artırılması açısından büyük önem taşımaktadır. İnternetin yaygın kullanımı nedeniyle çocuklar, fiziksel sınırlamaların ötesine geçen tehlikelere maruz kalmaktadır. Dijital alemde failer, çocukların kişisel bilgilerini tehlikeye atmak için gizlilik ihlallerinden yararlanmaktadır. Ortaya çıkan bu tehditlerin, küçüklerin istismar edilmesi, zorlanması ve çevrimiçi etkileşimlerin çevrimdışı karşılaşmalara dönüştürülmesi gibi uygulamalarla bir araya gelmesi, çocuk mağduriyetinin kapsamını genişletmektedir. Aileler, eğitim kurumları ve devlet, çocukları çevrimiçi ortamın tehlikelerinden korumaya yönelik adımların uygulanmasında önemli yükümlülükler taşımaktadır (Özkaya, 2023).

Bu çalışma, dijital çağda çocukların kişisel verilerinin korunması ve sanal istismar gibi pek bilinmeyen suç türleri konusunda toplumsal farkındalığın artırılması açısından büyük öneme sahiptir. 2016 yılında kurulan Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK), ihlal bildirimleri, şikâyet modülleri ve çocukların kişisel verilerinin korunmasına dair önemli bilgiler sunarak bu alandaki yasal düzenlemelerin ve uygulamaların önemini vurgulamaktadır. Bu kurumun çalışmaları, dijital ortamda çocukların korunmasına yönelik önlemlerin ne kadar hayati olduğunu göstermektedir.

UNICEF'in 2018 yılında yaptığı acil çağrıda ise dijital erişimin getirdiği büyük yararların yanı sıra, çocuklar için oluşturduğu riskler ve sakıncaların da olduğunu vurgulamaktadır (Özby, 2021:454). Bu çağrı, dijital ortamların çocuklar için sunduğu tehlikelerin ciddiyetini ve bu konudaki acil önlemlerin gerekliliğini ortaya koyuyor. Bu bağlamda, bu araştırmanın amacı, giderek dijitalleşen dünya bu önemli konuya dikkat çekmek, çocuklara yönelik bilişim suçlarına ilişkin araştırmalara katkıda bulunmak ve toplumu sanal istismar gibi az bilinen suç türleri konusunda bilinçlendirerek aydınlanmasına katkıda bulunmaktır. Bu çalışma, dijital ortamda gerçekleşen çocuk istismarı suçlarına karşı alınacak önlemler ve izlenecek yollar konusunda önemli bir kaynak oluşturmayı hedeflemektedir. Araştırma, dijital ortamda gerçekleşen çocuk istismarı suçuna karşı izlenecek yollar açısından önem taşımaktadır.

Öğretmen adayları, çocukların dijital istismardan korunmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu, yalnızca bilgi ve bilinç edinmeyi değil, aynı zamanda yerleşik yasal ve idari yapıların kavranmasını da gerektirir. Dijital çağda çocukların etkili bir şekilde korunması için sürekli mesleki gelişime öncelik verilmesi, politikaların sürdürülmesi ve farklı sektörler arasında iş birliğinin teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır (OECD, 2023). Ayrıca çağın ortaya çıkardığı yeni sorunlar ve riskler göz önüne alındığında, öğretmenlerin adaylarının bu konunun ele alınmasındaki rol ve sorumluluklarının önemi artmaktadır. Araştırma öğretmen adaylarının çocuklara yönelik dijital istismara karşı adli/idari yaptırımlar hakkındaki görüşlerini almayı amaçlamıştır. Bu amaç kapsamında şu sorulara yanıt aranmıştır.

- 1- Öğrenciye yönelik dijital istismarda öğretmenin takip edeceği süreç nedir?
- 2- Öğrenciye yönelik dijital istismarda yapılacak resmi başvurular nelerdir?
- 3- Şikâyete temel olacak veri yönetimi nasıl olmalıdır?

Yöntem

Kapsamlı bir inceleme yapabilmek için çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Bu yaklaşım, belirli örneklerin veya olguların derinlemesine analiz edilmesine olanak tanıyarak katılımcıların deneyimleri ve gözlemleri hakkında doğal bağlamları içinde değerli içgörüler sağlamaktadır. Bu yöntemin kullanılmasıyla durumun derinlemesine araştırılması mümkün olmakta, böylece iç görülü ve bağlamsal bulgular elde edilebilmektedir. Sınırlandırma, çalışmanın kapsamını ve bağlamını belirli bir grup veya durumla kasıtlı olarak daraltmayı içerdiğinden, durum çalışması çok önemli bir rol oynar (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu yaklaşım, araştırma konusunun derinlemesine analiz edilmesini sağlar. Bu deseni takip eden mevcut çalışma, benzersiz bir katılımcı grubu ile ayırt edilmekte ve bakış açıları kapsamlı bir şekilde incelenmektedir.

Bu çalışmanın ana odağı, ilkokul öğrencilerini potansiyel dijital platform istismarlarından korumaya yönelik yasal ve idari yaptırımlar konusunda eğitimci adaylarının görüşlerini analiz etmektir. Dijital teknolojinin çocukların hayatında giderek daha yaygın bir rol oynamasıyla birlikte, eğitim sektörüne girmek üzere olanların bakış açılarını anlamak çok önemlidir.

Bu araştırma, öğretmen adaylarının ilkokul öğrencilerini dijital ortamda korumaya yönelik etkili yöntemlere ilişkin bakış açılarını daha iyi anlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, küçük çocukların dijital istismarı ile ilgili zorluklarla yüzleşecek olan geleceğin eğitimcilerinin eğitimine yönelik akademik içgörüler sunabileceği için önemlidir. Diğer bir deyişle, bu çalışmada kullanılan desen, sürekli gelişen dijital öğrenme ortamında çocukların güvenliğini sağlamaya yönelik makul politika ve tekniklerin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılması için çok önemlidir.

Çalışma grubu

Bu araştırma, 2021-22 akademik döneminde Türkiye’de bir Devlet Üniversitesi’nin Sınıf Öğretmenliği Bölümünde öğrenim gören son sınıf 11 sınıf öğretmeni adayıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, katılımcıların belirlenmesinde kolay ulaşılabirlik yöntemi ve ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Bu araştırma kapsamında katılımcıların en az bir kez dijital istismar yaşamaları ölçüt olarak alınmıştır. Bunun yanında adaylar, gönüllük esasına göre araştırmaya dahil edilmiştir.

Veri toplama aracı

Araştırma veri aracı olarak öğretmen adaylarına uygulanmak üzere yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmış ve görüşme katılımcılarla yüz yüze gerçekleşmiştir. Görüşme formu literatür taraması sonrası araştırmacı tarafından hazırlanmış ve iki alan uzmanı tarafından kapsam geçerliği açısından incelenmiştir. Kapsam ve dil bilgisi ile ilgili düzenlemeler yapılarak son hali verilmiştir. Adaylara, dijital riskleri bilme durumları ve öğretmen olarak dijital risklerden korunma yollarının neler olabileceği sorulmuştur. Sıraladıkları yolları nedenleri ile birlikte açıklamaları istenmiştir. Görüşmeler 10-15 dk. sürmüştür.

Verilerin analizi

Nitel veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, toplanan nitel verileri açıklayabilecek kavramların temalar çerçevesinde anlaşılır bir şekilde düzenlenip sürecidir. Buradaki amaç, toplanan verileri açıklamak ve olası ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Veriler araştırmacı tarafından görüşmeler sırasında yazılmıştır. Sonrasında güvenilirliği sağlamak için katılımcıların onayına sunulmuş ve teyit ettirilmiştir. İçerik analizi sürecinde, verilerin kodlanması, temaların bulunması, kod ve temaların düzenlenmesi ve bulguların yorumlanması sırası takip edilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde görüş birliğine varılamayan ifadeler tekrar gözden geçirilmiştir. Kodlar bir araya getirilerek incelenmiş ve bu kodların hangi kategoriye ait oldukları bulunmuştur. Ayrıca iç geçerliliği arttırmak için doğrudan alıntılara başvurulmuştur. Doğrudan alıntılara yer verilirken, katılımcılar A1, A11 olarak belirtilmiştir. Araştırmanın iç geçerliği için katılımcı teyidi (geri dönüşü), inandırıcılığı için mevcut araştırmalar, iç güvenilirliği için araştırmacılar arasındaki görüş birliği sağlanmıştır.

Bulgular

Aşağıda öğretmen adaylarının dijital ortam kaynaklı istismarlara karşı adli/idari korunma yolları hakkındaki görüşlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Öğretmen adaylarının ilkokul öğrencilerine yönelik dijital istismarda öğretmenin takip edeceği süreç hakkındaki görüşleri

Öğretmen adayları herhangi bir dijital istismarda öğretmenlerin takip edeceği süreci tam olarak bilmediklerini belirtmişlerdir. Öngörülerini, istismarın çocuğa etki düzeyine göre ya kolluk kuvvetlerine başvurmak ya da okul idaresi ve aile ile mevcut durumu değerlendirmek olarak geliştirmektedir. Aşağıda bazı görüşlere doğrudan yer verilmiştir.

A10-Öğretmen öncelikle yardım alacağı kaynakları tarar, kişileri ve yönlendireceği kurumları teyit ettirir.

A2- Özel hayatın gizliliğinin anayasal bir hak olduğunu biliyorum. Kişisel verilerin gizliliği bir haktır. Kimse ihlal edemez. Soruna göre doğrudan polise başvurur.

A7-Okul idaresi ve rehberlik birimi ile konuşur, olası çözümleri tartışır. Bilgi eksiği varsa gidermeye çalışır.

A8-Eğer öğrenci yaşadığı dijital sorunu öğretmenine anlattırsa öğretmen sürece dahil olur. Konuyu detaylı bir şekilde anlamaya çalışır. Sonrasında öğrencinin ailesini bilgilendirir ve aile ile birlikte hareket eder.

A3-Tam olarak ne yapacağımı bilmiyorum.

Dijital istismarlar, çocuğun cinsel, duygusal, sözel, temassal, maddi, haksız kazanç, dayatılan ticari reklam içerikleri, dolandırmak ve kandırma, yalan haber, sahte kimlik (catfishing) veri istismarları, izinsiz paylaşımlar(doxing), pedafoli (grooming), şantaj (sextortion) siber zorbalıklar, kötü içerik ve davranışlar vb. her türlü mağdur edilmesine yönelik sömürülerdir. Temel amacı dijital beklentileri kötüye kullanarak kullanıcıya zarar vermektir. Dijital ortam failin izini kaybettirebileceği ve iletişim kurduğu mağduru manipüle edebileceği bir alan olmaktadır. Çevrim-içi ortamları güvenli bir şekilde kullanamayan çocuklar çevrim-içi riskler bakımından savunmasız durumda kalmaktadırlar (Valcke, Bonte, Wever ve Rots, 2010). Çocuklar örneğin, siber zorbalık, internet bağımlılığı ve mahremiyet ihlalleri gibi çeşitli çevrim-içi risklere maruz kalabilmektedirler. Öğretmenlerin böyle bir durumda belli yolları takip etmesi gerekmekte, çocuk için şimdilik sanal olan risklerin erken dönemde önlenmesi sağlanmalıdır. Aday yanıtlarından da anlaşılacağı gibi takip yolları istismar gerçekleşikten sonra önerilen yollardır. Aile ile iletişime geçmek, okul idaresini bilgilendirmek, farklı kaynaklardan bir yol belirlemek, kamu kurum ve kuruluşlarından yardım almak, şikâyet sürecin başlatmak gibi. Halbuki, dijital istismarda istismar edilen kişi ve yolunun belirlenmesi, hangi alanlarda ne tür kayıpların yaşandığının gerekçeli olarak sıralanması gerekmektedir. Özel hayatın gizliliği ve kişisel verilerin korunması, izinsiz paylaşımlar, dijital hak ve özgürlüklerin sınırları, kişi ve ev mahremiyeti vb. istismar sayılan hak ihlallerinin tespit edilmesi ve dijital yollarla işlenen suçlara ilişkin yasal mevzuatın bilinmesi gerekmektedir. Aday görüşlerinden anlaşılacağı üzere herhangi bir istismar karşısında ilk refleks olarak şikâyet etme gerçekleşmektedir. Halbuki sorunu tespit etmeden, herhangi bir hak ihlali olup olmadığını belirlemeden, istismar çeşidi ve gerçekleşme süreci bilinmeden herhangi bir takip başlanmamakta ve bir sonuca ulaşılamamaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 34. Maddesi'ne paralel hükümler içeren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 103. maddesinde çocukların cinsel istismarı suç olarak düzenlenmiştir. Öğretmenlerin, cinsel istismar şüphesinin olduğu durumlarda bildirimde bulunması yasal bir yükümlülüktür.

Öğretmen adaylarının ilkokul öğrencilerine yönelik dijital istismarda hangi kurum ve kuruluşlara başvuru yapacağına ilişkin görüşleri

Öğretmen adayları, herhangi bir dijital istismarda hangi kurum ve birime başvuru yapılacağını tam olarak bilmemektedirler. Ya aile ile ya da okul idaresi ile iletişime geçebileceklerini düşünmektedirler. Halbuki böyle bir istismarda adım adım neler yapabileceklerini bilmeleri gerekmektedir.

A11-Suçta göre kurumlar değişir. Suç çocuğun can güvenliğini riske atıyorsa hemen polise, atmıyorsa okulu bilgilendirip savcılığa suç duyurusunda bulunulmasını sağlarım.

A1-Aile kanalı ile kurumlara başvurularını sağlarım. Hangi kuruma nasıl başvurulacağını bilmiyorum.

A4-Bilmiyorum.

A7- Sosyal medya hesapları ve telefon uygulamalarında reşit olmayan kişilerin görüntülerinin paylaşımı yanlış ve suçtur. Başka bir açıdan çocukların özel hayatını başkaları ile paylaşmak bence özel hayat ihlalidir. Böyle bir olayla karşılaştığımda okul yöneticisine haber verip, aile ile görüşürüm. Sonrasında emniyete gidilip suç duyurusunda bulunulur.

A9-Suçun bir istismar olup olmadığını öğrenmeye çalışırım. Emin olduğumda aile ile konuşup, emniyet birimlerine yönlendiririm.

Suçta ilişkin şikâyet, Cumhuriyet Başsavcılıklarına veya kolluk makamlarına yapılabilir. Bilişim suçlarına karşı yapılacak şikâyet başvurularında şekil şartı konmamıştır. Çocuk istismarı ile karşılaşma potansiyelleri itibarı ile çalışanlar ve kolluk kuvvetleri haricinde öğretmenlerin de dijital çocuk istismarı bulgularına yönelik bilgi ve farkındalık düzeylerinin gelişmesi ve müdahale yollarının bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Dijital istismara karşı çocuklar hem evrensel hem de ulusal yasalarla korunmaktadır. Bunun için öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin istismar karşısında hangi kurumlara nasıl başvuru yapacağını bilmesi gerekmektedir. Ailelerin bu konuda öğretmenin rehberliğine ihtiyaçları bulunmaktadır. Dilekçenin yazılmasında nelere dikkat edilmesi gerektiği v hangi konulara değinilmesi gerektiği usulen önemlidir. Sonrasında şikâyet konusu detayları ile anlatılmalıdır. Soruşturmanın yürütülebilmesi için hangi bilişim suçunun işlendiğinin tespiti edilmesi gerekmektedir. Suçun gerçekleştiği tarihin belirtilmesi, nasıl gerçekleştiği, kim veya kimlerin mağdur olduğu soruşturma açısından önemlidir. Suçta ilişkin ekran görüntüsü veya bilgi ve belgeler Savcılığa sunulmalıdır. Sonuç ve istem kısmında şüphelinin kimlik tespiti, soruşturma başlatılması istemlerinde bulunulmalıdır.

Öğretmen adaylarının ilkokul öğrencilerine yönelik dijital istismarda şikâyete temel olacak verileri toplamaya ilişkin görüşleri

Öğretmen adayları herhangi bir dijital istismar karşısında şikâyete temel olacak verilerin nasıl toplandığına ilişkin net bir açıklama yapmamıştır. Genel ifadeler kullanmışlardır. Detayın bilinmesi gerektiği, ihlal şekline göre değişiklikler gösterebileceği, bütün bilgilerin kayıt edilmesi gibi.

A4-Öğretmenin her detayı çok iyi bilmesi gerek. Önce dijital istismara maruz kalan çocuğun kimlik tespitini yapmalıdır. Gerekli yedeklemeleri yapmalı ve ihlal gerekçelerini yazılı olarak belirtmelidir.

A6-Tam olarak ne yapılacağını bilmiyorum.

A10-Durumun fark edildiği andan itibaren eldeki bütün bilgiler kayıt altına alınıp yedeklenmelidir.

A8-Öncelikle ihlalin şekline göre yöntem değişebilir. Fotoğraf çekilebilir. Paylaştığımız hiçbir şey artık internette silinmiyor. Uygulamaların kaydettiği veriler depolanıyor.

Dijital istismar söz konusu olduğunda kişilerin teknolojinin gelişmesine paralel olarak bilişim araçları vasıtası ile işlenmesi muhtemel suçlar da çoğalmaktadır. Dijital suçlarda bilhassa suçun işlendiği tarih ve saat vb. olay anı değişkenleri ile tespit edilmeli ve belgelendirilmelidir. Ayrıca suçun ispatına imkân sağlayan tüm veriler (bilgisayar çıktıları, varsa dijital materyaller) dilekçe ekinde savcılık makamına sunulmalıdır. Özellikle kişilik hak ve özel hayatın ihlali ile ilgili bir sorunda başvuruların en kısa sürede cevaplanması koşulu getirilmiştir. Bu da şüphelinin soruşturma makamları tarafından IP bilgileri vs. aracılığı ile en kısa sürede tespit edilmesi ile mümkündür (Aksakallı, 2021).

Sonuç ve Öneriler

Çocukların dijital olarak istismar edilmesi aktif bir eylemdir. Yani somut istismardan hiçbir farkı yoktur. Yetişkinlerin dijital ortam üzerinden çocuğun özel hayatına saygı göstermesi gerekliliği de çocuk istismarı ile ilişkili önemli bir konudur. Çocukların özel hayatına dijital medyada da saygı duymak gerekir, aksi halde onun özel hayatının gizliliğinin ihlaline yol açabilir. Bu hususu ebeveynler de başkaca yetişkinler de ihlal edebilir. Araştırmada öğretmen adayları, çocukların karşı karşıya kaldıkları dijital istismarda bildirim sorumluluklarını yerine getirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Ancak bu bildirim sözlü olarak aile ve okul idaresi ile sınırlandırmaktadırlar. Halbuki çocuğa yönelik ciddi bir risk halini 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 279. Maddesine göre yasal mercilere bildirme zorunluluğu bulunmaktadır. Yine araştırma bulgularına göre öğretmen adayları, ailenin kolluk kuvvetine veya savcılığa bizzat başvuru yapması gerektiğini düşünmektedirler. Ancak bu başvurunun nasıl yapılacağı ile ilgili detaylı bilgi vermemişlerdir. Yine dijital suçların ihbarında dijital araçların kullanılması ile ilgili bir bilgi vermemişlerdir. Halbuki bu tip suçlarda siber suçlara, e-devletten internet ihbar başvurusu kısmına veya CİMER'e şikâyet yapılabilir. Şikâyet dilekçesinin nasıl yazılacağına ilişkin herhangi bir bilgilerinin olmadığı düşünülmektedir. Yine adayların herhangi bir dijital istismarda veri/belge yönetimi hakkında genel bilgiler verdikleri görülmektedir. Hiçbiri kimlik ispatı, ekran görüntüsü alma, cihazı düzgün kapatma, IP adresi alma, ihlal gerekçelerini belirtme gibi teknik delillerden bahsedilmemiştir.

Goldman ve Bradley (2011) öğretmen adaylarına dijital çocuk istismarına yönelik uygulamalı eğitimlerin mezuniyet öncesinde verilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Eğitim fakültelerinde risk altındaki çocuklar seçmeli dersi kapsamında bu konu işlenebilmektedir. Ancak bu konudaki eğitim, seçmeli dersi seçen öğrencilerle sınırlı kalmaktadır. Bu eğitimsel eksikliğin giderilmesi de öğretmen adaylarının kendi çabalarına bağlıdır. Bu amaçla, öğretmenler çocuk istismarı ve ihmali konusunda çalışmalarda bulunan derneklerle iş birliği yapabilirler, hizmet-içi eğitim alabilirler ve ilgili alan yazını takip ederek bilgi düzeylerini geliştirebilirler. Yurtdışı kaynaklı bazı önleme programları, öğrencilerin kendini korumaları konusunda eğitim almaları için öğretmenlere seminer verme veya müfredata konu eklemelerini önerirken, bazı programlar da bu konuda uzman olan kişilerin okula getirilmesini gerekli görmektedirler (Page ve Page, 2011; Warden, 2005).

Mitchell (2010) öğrencilerin davranışsal belirtilerinin izlenmesini, istismara ilişkin belirtiler görüldüğünde veya öğretmenle bu konuda iletişimde bulunmak istemeyen öğrencilerin olması durumunda bu durumun nedenlerinin incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Siber suçlar daire başkanlığı, güvenli web, siberay, güvenli internet merkezi, internet yardım, bilgi teknolojileri kurumu, kişisel verileri koruma kurumu, ihbar web, EGM online ihbar, ihbar bilişim, e-devlet internet ihbar portalı, internet bilgi ihbar merkezi, ulusal siber olaylara müdahale merkezi, PEGI (Avrupa Oyun Bilgi Sistemi) gibi kaynakların bilgisi ve kullanımı öğretmenlere verilmelidir. Bu koruma müdahalelerinde, çocuğun erişim hakkı sınırlansa da, karşılaşılan riskler doğrultusunda da çocuğu koruyucu önlemlerin çocuğun gördüğü zararı azaltıcı olmaya yönelik olduğu görülmektedir. Suç tanımlarında dijital çocuk istismarı suçu henüz yeni bir kavram olduğundan, toplumun bu suç türüne karşı alınabilecek önlemler aşamasında yeterli bilgiye sahip değildir. Bu suç karşı verilecek mücadelede ailelere ve eğitim paydaşlarına son derece büyük sorumluluklar düşmektedir. Araştırma sonuçları kapsamında, öğretmen adaylarının hizmet öncesi eğitimde bilişim suçları, çocuğa

yönelik dijital istismarlar ve dijital güvenliğe ilişkin eğitim almaları, istismara uğramış çocukları tanımaya yönelik göstergelerde deneyim kazanmaları ve kendilerini geliştirmeleri, çocuk istismarı ile ilgili süreli yayınları takip edip bilgilerini güncel tutmaları, dijital istismarın farkına varma ve önleme çalışmalarında bulunmaları, dijital istismara uğramış çocuğa karşı farklı yaklaşımları analiz etmeleri, çocuk koruma yazılımları hakkında bilgi sahibi olmaları, dijital hukuk ve dijital şikayet yönetimi yapabilmeleri, işbirliği yapacakları kişi ve kurumları bilmeleri, adli bildirim yükümlülüğünün önemini ve gereğini kavramaları önerilmektedir.

Eleştirel düşünme kapasitesine sahip, aktif vatandaşlığın ve sivil toplum kavramının önemini kavrayan, bu bağlamda yeni medyanın bireyler için potansiyel faydalarını anlayan ve fikirleri medeni bir söylemle değerlendirerek nihayetinde demokratik isteklere dönüştüren bireyler yetiştirmeye odaklanılması önemlidir. Öğretmenlerin ve eğitimcilerin, öğrencilerin teknoloji aracılı ortamlardaki tutum ve davranışlarını şekillendirmedeki önemli rolü vurgulanmalıdır. Buna ek olarak öğretmenlerin öğrencileri desteklemek için dijital okuryazarlığa ve profesyonel hazırlığa sahip olmaları önemlidir (Hauck ve Kurek, 2017). Çocukların yaşamı artık dijital dünya ile iç içe geçmiştir, çünkü önemli bir kısmı özellikle mobil cihazlarda dijital oyunlara aktif olarak katılmaktadır (Yiğit ve Alat, 2022). Fakat bu oyunların dil, ırk, cinsiyet, cinsellik ve şiddet unsurlarını kapsayan içeriği, gençlerin bilişsel gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir (Yiğit Açıkgöz ve Yalman, 2018). Bu durum, ebeveynlerin çocuklarının dijital medya kullanımını denetleme ve yönlendirme konusundaki proaktif katılımı açısından önemlidir (Söğütlüler ve Başer, 2023). Dijital dünyayı yakından takip eden ebeveynlerin, çocuklarının dijital okuryazarlığı ve güvenliği konusunda aktif rol almaları çok önemlidir (Aral, 2022).

Bunun yanında istismarı engellemek için çocuk ve aileleri bilinçlendirme çalışmalarına katılmaları, dijital okuryazarlık eğitimi alarak dijital riskleri en aza indirmek için çözümler üretmeleri, çocukların dijital haklarını öğrenmeleri, konu ile multidisipliner çalışmaları yapmaları önerilmektedir. Bu nedenle, eğitim fakültelerinde dijital çocuk istismarı ve ihmali adıyla zorunlu bir dersin olması, sınıf öğretmenlerinin dijital ortamdaki kaynaklı risklere yönelik olarak eğitilmeleri, dijital istismar koruma programları kapsamında eğitilmeleri ve dijital öğretmenlik bağlamında güvenli bir okul iklimi oluşturabilmeleri önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksakallı, G. (2021). Dijital mahremiyet. *Güvenli internet merkezi*, <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/mtnwT.pdf> adresinden erişildi.
- Aral, N. (2022). Dijital Dünyada Çocuk Olmak. TRT Akademi, 7(16), 1134-1153. <https://doi.org/10.37679/trta.1181774>
- Asil, H., Özmen, S., Demirci, E., & Özdemir, Ç. (2020). Öğretmenler için çocuk istismarını değerlendirme ve yönetme rehberi, Prochild. https://prochild.erciyes.edu.tr/dosyalar/tr_ogretmenler_icin_cocuk_istismarini_degerlendirme_ve_yonetme_rehberi.pdf adresinden erişildi.
- Barkuş, F. & Koç, M. (2019). Dijital mahremiyet kavramı ve ilgili çalışmalar üzerine bir derleme. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi*, 3(1), 35-44.
- Branding Türkiye (2021). Erişim adresi: <https://www.Brandingturkiye.Com/We-Are-Social-Digital-2021> adresinden erişildi.
- Çalapkulu, Ç., & Alp, F. (2020). Dijital Ebeveynler ile Çocukların Sosyal Medya Kullanımı Üzerindeki Mahremiyet İlişkisi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(8), 132-144.
- Çalışkan, M. (2019). Toplum ve suç araştırmalarında sınırları aşan bir suç: “çevrimiçi çocuk istismarı” ve bu suça karşı alınabilecek önlemler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 61, 122-131.

- Çubukçu, A., & Bayzan, Ş. (2013). Türkiye’de Dijital Vatandaşlık Algısı ve Bu Algıyı İnternetin Bilinçli, Güvenli ve Etkin Kullanımı ile Artırma Yöntemleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5, 148-174.
- Devrani, E., A. (2021). Gençler için 21. Yüzyıl Becerileri ve Dijitalleşen Dünyanın Gereklilikleri: Yeni Okuryazarlıklar. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 9(24), 5-20.
- Eroğlu, Ş. (2018). Dijital yaşamda mahremiyet (gizlilik) kavramı ve kişisel veriler: Hacettepe üniversitesi bilgi ve belge yönetimi bölümü öğrencilerinin mahremiyet ve kişisel veri algılarının analizi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 35(2), 130-153. <https://doi.org/10.32600/huefd.439007>
- Goldman, J.D.G., & Bradley, G.L. (2011). Assessing primary school student-teachers’ pedagogic implementations in child sexual abuse protection education. *European Journal of Psychology of Education*, 26(4), 479-493. DOI:10.1007/s10212-011-0059-4
- Güngör, A. (2021). Sosyal medyada çocuk hakları ihlali ve çocuk istismarı: Instagram anneleri. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 54, 1-24. <https://doi.org/10.47998/ikad.836192>
- Gürova, E. (2021). Klara ile güneş: Dijitalleşen bir çağda insan olmak. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 10, 69-81. DOI Number: 10.46250/kulturder.954559
- Hauck, M., Kurek, M. (2017). *Digital Literacies in Teacher Preparation*. In: Thorne, S., May, S. (eds) *Language, Education and Technology*. Encyclopedia of Language and Education. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-02237-6_22
- Henkoğlu, T., & Yılmaz, B. (2013). İnternet erişim özgürlüğünün kısıtlanması: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Bilgi Dünyası*, 14(2), 215-239. <https://doi.org/10.15612/BD.2013.118>
- İdris, M. (2017). Çocukluğun dijitalleşmesi, çocuğun dijital zehirlenmesi. *TRT Akademi Dergisi*, 2(4), 598-602.
- Karaduman, S. (2019). Yeni medya okuryazarlığı: Yeni beceriler/olanlar/riskler. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 683-700. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.484193>
- Kaya, İ., G. (2021). Dijital çağda çocuk yetiştirme ve eğitim: değişen roller. *İnsan & İnsan*, 27, 83-100. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.819184>
- Marangoz, M., & Özen, K., E. (2021). Covid 19 pandemi sürecinin farklı alanlarda dijitalleşmeye etkileri: kavramsal bir değerlendirme. *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 1(1), 54-68.
- Mitchell, M.W. (2010). Child sexual abuse: A school leadership issue. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 83(3), 101-104. DOI:10.1080/00098651003655936
- Nalbantoğlu, B., C. (2021). Covid 19 sürecinin dijital dönüşüme etkileri. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), 13-18.
- OECD (2023), "Protecting young children in digital environments", in *Empowering Young Children in the Digital Age*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/4de622ee-en>.
- Özbay, H., İ. (2021). İnternet ortamında çocukların korunması. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 128(253), 441-460.
- Özdemir, Ş. (2020). Post- panoptikon çağı: gözetimin dijitalleşmesi ve çevrimiçi kimliğin gizliliği üzerine bir analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 81-108. <https://doi.org/10.18037/ausbd.801849>

Özkaya, P. (2023). Dijital Dünyada Çevrimiçi Riskler, Bilişim Suçları ve Mağdur Çocuk. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (53), 13-42. <https://doi.org/10.54049/taad.1231771>

Page, R.M., & Page, T.S. (2011). Promoting health and emotional well-being in your classroom. USA: Jones and Bartlett Publishers. <https://books.google.com.tr/>